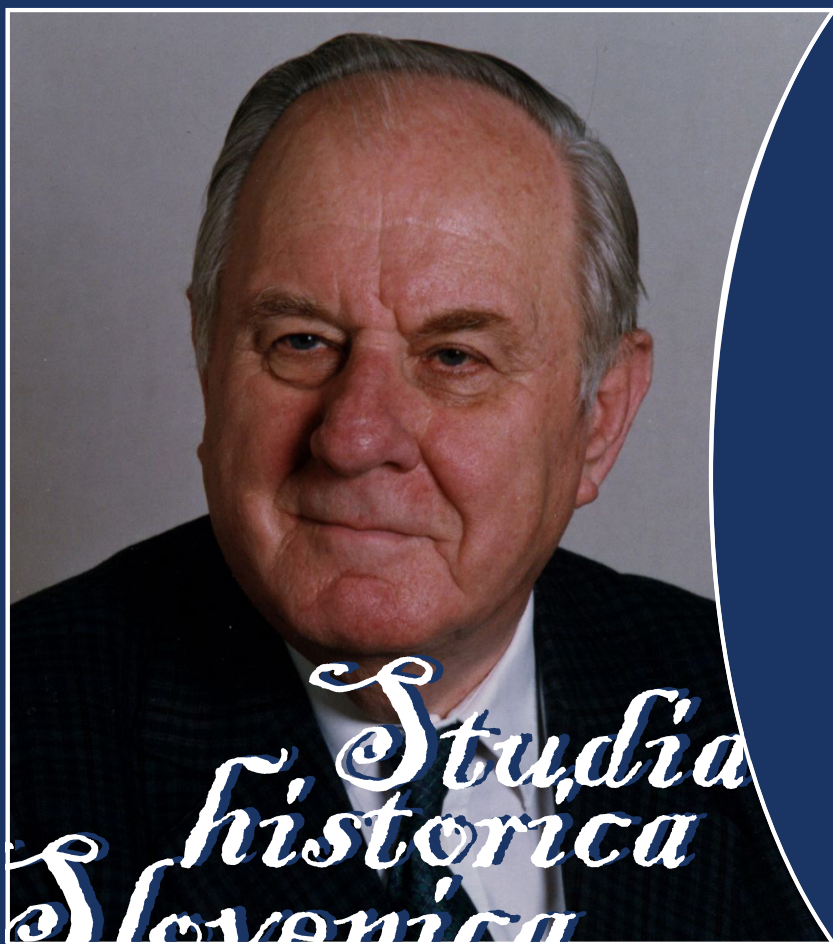

Studia Historica Slovenica

*Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review*

2024

2

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 24 (2024), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2024

Izdajatelja / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tóne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:*

Dravski tisk d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvilleke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in
'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno
bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and
international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS
ter Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency and the Municipality of Maribor.

Studia
historica
slovenica

Kazalo / Contents

V spomin / In Memoriam

- IRENA SAPAČ: **V** spomin – ob stoletnici rojstva dr. Bruna Hartmana
(1924–2011)267

Članki in razprave / Papers and Essays

- VINCENC RAJŠP: **V**ersko dogajanje v Vzhodni Evropi od 16.
do 18. stoletja. Slovenski pogled.....277
*Religious Developments in Eastern Europe from the 16th
to the 18th Centuries, The Slovenian View*
- BERNARD NEŽMAH: **K**ako je poročanje o protiturški vstaji
v Bosni in Hercegovini 1875–1876 oblikovalo osrednje
slovenske časopise: *Novice, Slovenca* in *Slovenski narod*323
*How Reporting on the Uprising Against the Turkish Rule
in Bosnia and Herzegovina in the Years 1875–1876
Shaped the Most Important Slovenian Newspapers
Novice, Slovenec and Slovenski narod*
- JURIJ PEROVŠEK: **S**lovenski pogled na Bolgare in Bolgarijo
od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne359
*"Slovenian View on Bulgarians and Bulgaria
from the End of the 19th Century to the Second World War*
- MIHA ŠIMAC: "Czech Brothers" in the Lord's Vineyard
of the Diocese of Lavant: Czech and Moravian Seminarians
in the Maribor Theological Seminary 1886–1893.....403
*"Češki bratje" v gospodovem vinogradu lavantinske škofije:
češki in moravski semeniščniki v mariborskem bogoslovju
1886–1893*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

TOMAŽ SIMČIČ: P rimorska in borba za slovansko bogoslužje na prehodu iz 19. v 20. stoletje.....	443
<i>Primorska (The Slovene Littoral) and the Struggle for Slavonic Liturgy at the Turn of the 19th to the 20th Century</i>	
TOMAŽ KLADNIK in MATEJA ČOH KLADNIK: S lovanski jug v mariborskih spomenikih in imenih ulic.....	473
<i>The Slavic South in Maribor's Monuments and Street Names</i>	
KAJA MUJDRICA in GORAZD BAJC: F rancoski pogled na slovensko-srbske spore leta 1989.....	509
<i>The French Perspective on the Slovenian-Serbian Conflicts in 1989</i>	
ALEŠ MAVER, TIMOTEJ MAVREK in MAJ HORVAT: D voje vstopov v slovensko zgodovino.....	537
<i>On Two Entries into Slovenian History</i>	

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	565
---	-----

Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	571
---	-----

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2024-14

Dvoje vstopov v slovensko zgodovino

Aleš Maver

Dr., izredni profesor
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: ales.maver@um.si

Timotej Mavrek

Študent zgodovine in teoloških in religijskih študij
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: timotej.mavrek@student.um.si

Maj Horvat

Študent zgodovine in umetnostne zgodovine
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: maj.horvat@student.um.si

Izvleček:

Prispevek obravnava razmerje med dvema možnima vstopoma v slovensko zgodovino in dinamiko razmerja med njima v 20. stoletju. Poudarek je pri tem na vlogi "jugovzhodnega toka". Trenutno razmerje med obema možnima vstopoma v slovensko zgodovino je nedvomno pomembno (so)določil razplet treh velikih slovenskih prelomov v 20. stoletju, po prvi in drugi svetovni vojni ter po letu 1989. Hkrati sama nenadnost in temeljitost slovenskega obrata na jugovzhod po prvi svetovni vojni nista pomenila, da zanj ni bilo nobenih nastavkov v starejšem obdobju. Eno bistvenih vstopnih mest zanj je vsaj po našem mnenju pomenila zadrega glede izvora krščanstva v slovenskih zgodovinskih deželah. Sočasno je treba opozoriti na neko temeljno negotovost, ki je prizadevanje za zaokrožitev slovenskega naroda in za njegovo (večjo) politično samostojnost spremljala vse od oblikovanja programa Zedinjene Slovenije in kljub njemu.

Ključne besede:

slovenska zgodovina, Srednja Evropa, južnoslovansko povezovanje, France Prešeren, Ivan Cankar, prelomi 20. stoletja

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 24 (2024), št. 2, str. 537–564, 66 cit., 5 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Ni nenavadno, da dežele in njihovi prebivalci svojo istovetnost gradijo na podlagi vmesnega položaja med različnimi kulturnimi krogi. Med Grčijo na jugu in Poljsko na severu skoraj ni evropskega okolja, ki zase ne bi trdilo, da je na ta ali oni način "med dvema svetovoma". A če je bil v preteklosti pogosto poudarek na vlogi takšnih pokrajin ali držav kot branika pred drugačnimi civilizacijskimi silnicami, ki so bile praviloma razumljene kot manjvredne ali vsaj škodljive, je danes praviloma v ospredju njihova vloga mostu med raznolikimi kulturami.

Slovenija se na tej točki dobro vključuje v svoje širše okolje. Da je na "stičišču svetov", že z naslovom poudarjajo nekateri referenčni prikazi njene zgodovine.² Predstava o državi kot nekakšni naravni posrednici med srednjeevropskim prostorom in Balkanskim polotokom ni razširjena le v politiki in gospodarstvu, marveč tudi med slovensko javnostjo.³ Morda manj je v splošni zavesti neka druga okoliščina, ki prav tako povezuje "posredniška" območja. Ne gre samo za to, da prihaja do različnih ocen sosedov na tej ali oni strani (domnevne) kulturne ločnice.⁴ Gre tudi za to, da iste različne ocene močno vplivajo na pristopanje k skupni zgodovini in h kolektivnemu zgodovinskemu spominu. Od pozitivnega ali negativnega vrednotenja določenega toka v preteklosti dežele je pogosto odvisna celostna interpretacija.

V zadnjem času je to morda postalo jasno ob ruski agresiji na celotno ozemlje Ukrajine. Pomembno opravičilo zanj je bilo sklicevanje na (domnevno) skupno preteklost vzhodnih Slovanov (pod taktirko Rusov kot največjega vzhodnoslovanskega naroda), od katere naj bi (neodgovorna?) ukrajinska elita trgala Ukrajince.⁵ Povečan ruski pritisk je po drugi strani spodbudil že prej intenzivno sklicevanje, da je ukrajinska zgodovina drugače kot ruska (v glavnem) del srednjeevropske zgodovinske izkušnje. Razlike v vstopni točki in v

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0138: *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom* in raziskovalnega projekta št. J6-3140: *Slovenska intelektualna zgodovina v luči sodobnih teorij religije: od ločitve dubov in kulturnega boja do komunistične revolucije*, ki jih financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

² Prim. naslova referenčnih del Oto Luthar et al., *The Land Between: A History of Slovenia* (Frankfurt am Main, 2008 in več izdaj), ali Peter Štih in Vasko Simoniti, *Na stičišču svetov: Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do 18. stoletja* (Ljubljana, 2009).

³ Prim. recimo Marko Štuhec, "Nebotičnik na Balkanu: Zgodovina prostora nekdanje Jugoslavije in Balkana v učbenikih zgodovine za slovenske gimnazije od Avstro-Ogrske do samostojne Slovenije", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 1 (2022), tukaj str. 132–137. Za pregleden prikaz tovrstne slovenske umeščenosti prim. Vasilij Melik, "Slovenci skozi čas", v: *Slovenci 1848–1918: Razprave in članki*, ur. Viktor Vrbnjak (Maribor, 2002) (dalje: Melik, *Slovenci*), str. 18–35.

⁴ Prim. recimo Valentin Areh, "Nemški pogledi na vzroke razkola med Slovenci in Nemci", *Dileme* 8, št. 1 (2024), tukaj zlasti str. 15–19.

⁵ Prim. Gwendoyne Sasse, *Der Krieg gegen die Ukraine: Hintergründe, Ereignisse, Folgen* (München, 2022), zlasti str. 59–68 (dalje: Sasse, *Der Krieg gegen die Ukraine*).

osrednji interpretativni niti celo niso zaznamovale samo rusko-ukrajinskega odnosa, marveč vsaj do zadnjih let tudi razmerja med Ukrajinci iz različnih delov raznolike države.⁶ Paradokсно pa je ravno agresivnost Putinovega režima slednjič prispevala k poenotenju pogledov na skupnostno preteklost po letu 2014 in ruski okupaciji Krima.⁷

Čeprav v slovenskem primeru razlike zaradi vstopnih točk k skupni zgodovini niso tako velike in predvsem nimajo tako velikih posledic, je moč z gotovostjo reči, da obstajajo. V marsičem sledijo podobnim vzorcem kot v Ukrajini, le da domnevno skupno vzhodnoslovansko izkušnjo nadomešča skupna južnoslovanska. Nasproti pa ji – enako kot v veliki državi na vzhodu Evrope – stoji miselni tok, ki bolj poudarja slovensko vpetost v Srednjo Evropo in navezanost na središča na severozahodu, ne na jugovzhodu.⁸ V nadaljevanju bomo spregovorili o razmerju med omenjenima tokovoma in dinamiki njunega razvoja predvsem v 20. stoletju. Poudarek bo pri tem na vlogi "jugovzhodnega toka".

Povedni poskusi ločevanja in bližanja

Leta 2014 so v Srednji in Vzhodni Evropi obeleževali petindvajseto obletnico padca Berlinskega zidu, še prej pa enako obletnico deloma svobodnih volitev na Poljskem pet mesecev prej. Vendar je uradna slovenska politika med slovesnostmi blestela predvsem s svojo odsotnostjo. Dolgoletna zunanjepolitična novinarka *Dela* je temi junija leta 2014 posvetila komentar, v katerem je med drugim ugotavljala:

Slovenija od te skupinske slike Vzhoda rahlo odstopa – ko je bila še del nekdanje Jugoslavije, je ni bilo mogoče primerjati s kako Poljsko. Vemo, zadnja pomni dolgo, trdo umiranje komunizma. In vendar je tudi Slovenija del zgodbe nekdanjih komunističnih držav, del ene in iste zgodovine.

Praznovanje obletnice konca komunizma prejšnji teden v Varšavi, ki se je začel s prvimi napol demokratičnimi parlamentarnimi volitvami na Poljskem, in te so pripeljale do padca režima na Vzhodu, je bilo pomemben dogodek. Udeležile so se ga delegacije iz skoraj petdesetih držav, med gosti je bil tudi ameriški predsednik Barack Obama, ob njem predsedniki iz srednje- in vzhodnoevropskih držav. Opazno je umanjala Slovenija.⁹

⁶ Prim. Kerstin S. Jobst, *Geschichte der Ukraine* (Stuttgart, 2022), zlasti str. 15 ss.

⁷ Prim. Sasse, *Der Krieg gegen die Ukraine*, zlasti str. 46 ss.

⁸ Prim. Janko Kos, *Dubovna zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1996), predvsem 9 ss. Prim. tudi Igor Grdina, "Bogdan Radica in Slovenci", *Dileme* 6, št. 2 (2022), zlasti str. 21–25.

⁹ Saša Vidmajer, "Trendi: Zgodovina in spomin", *Delo*, 11. 6. 2014, št. 134, str. 5 (dalje: Vidmajer, "Trendi").

Dunajski parlament (na upodobitvi iz leta 1909) je bil ključno središče političnega življenja Slovencev v zadnjih desetletjih habsburške monarhije ([Wikimedia Commons](#))

Besedilo zaznamuje nekakšna dvojnost. Po eni strani avtorica obžaluje, da slovenskega predsednika v Varšavi ni bilo, saj naj bi, kot pravi v nadaljevanju navedenega komentarja, s tem sam prispeval k nevidnosti države na mednarodnem parketu. Po drugi strani pa samoumevno ponavlja osrednji razlog slovenske neudeležbe, češ da Slovenije "ni bilo mogoče primerjati s kakšno Poljsko". Prav poudarjanje bistveno drugačne izkušnje slovenskega prostora v primerjavi z drugimi srednje- in vzhodnoevropskimi državami v času komunistične prevlade po drugi svetovni vojni igra v samorazumevanju Slovencev (še vedno) veliko vlogo.¹⁰ Zato je severovzhod Evrope tisti zemljepisni in kulturni prostor, od katerega bi se radi čim bolj odmaknili. Drugačna je zgodba z evropskim jugovzhodom oziroma s prostorom nekdanje Jugoslavije, ki naj bi bila s svojim drugačnim političnim in družbenim sistemom od tistega pod sovjetsko peto ravno zaslužno za specifično razliko slovenske izkušnje v času po letu 1945.¹¹

Vendar z zavračanjem misli, da bi lahko bila slovenska (sodobna) zgodovina vpeta v srednje- in vzhodnoevropski kontekst, ni povezano le distanciranje

¹⁰ Prim. Luka Lisjak Gabrijelčič, "Uvod", v: *Dediščina razdeljenosti: Vzhod in Zahod po 1989*, ur. Luka Lisjak Gabrijelčič in Ferenc Laczó (Ljubljana, 2021), zlasti str. 8.

¹¹ Prim. Borut Klabjan, "Graditi partizanski spomin v socialistični Jugoslaviji: Slovenski primer v času po drugi svetovni vojni", *Acta Histriae* 30, št. 2 (2022), tukaj zlasti str. 515 in 517–18.

od sovjetskega prostora. Vanj namreč sodijo tudi okolja, s katerimi so si Slovenci dolgo delili iste državne tvorbe, Češka, Slovaška, Madžarska, veliki deli Poljske in celo Ukrajine. Povedno je tudi, da so se "kosila z Barackom Obamo" v Varšavi junija leta 2014 precej samoumevno udeležili uradni predstavniki Hrvaške.¹² To kaže, da slovensko dojemanje jugoslovanske drugačnosti ni splošno. A seveda ni nič res novega, da je in je bil pri južnih sosedih na kulturno-zgodovinsko umeščenost lastne dežele pogosto drugačen kot v Sloveniji.¹³

Kar zadeva kulturno-zgodovinsko vpetost, je v Sloveniji, kot že razvidno iz zgornje epizode, v ospredju res vprašanje njenega položaja v obdobju po drugi svetovni vojni. Ne gre pa za edino relevantno vprašanje. Odmik od srednjeevropskega okvira, četudi bi služil zgolj poudarjanju drugačnosti slovenskega komunizma, ima širše posledice. Če kot "privilegirana" vrata za vstopanje v skupnostno preteklost izberemo po letu 1918 nedvomno osrednjo usmeritev slovenskega etničnega prostora na jugovzhod, bo marsikateri pogled že na mejnike iz starejše zgodovine drugačen, kot če bi vodilno vlogo pripisali prej prevladujoči povezanosti z ob koncu prve svetovne vojne razpadlim habsburškim obnebjem v najširšem pomenu te besede.¹⁴

Odločitev za nazadnje omenjena "vrata" za seboj potegne poudarjanje vključenosti slovenskih zgodovinskih dežel od zgodnjega srednjega veka naprej v državne tvorbe s težiščem severozahodno od jedrnega območja slovenskega jezika. Slovenska zgodovina je v tem okviru dojeta kot del širše preteklosti Srednje Evrope, pri čemer izstopa povezanost z že evociranim habsburškim prostorom. Življenje Slovencev v njem je zlasti v času avstrijske ustavne dobe razumljeno tudi kot obdobje narodnega vzpona, kot ga je nekoč opredelil zgodovinar Vasilij Melik:

Slovenci so v ustavni dobi izredno napredovali in postali pred prvo svetovno vojno povsem razvit narod z bogato kulturo, znanostjo in umetnostjo, s povsem izoblikovanim jezikom. Premostili so zaostanek, ki jih je težil od srednjega veka naprej, dosegli največji vzpon v vsej svoji zgodovini.¹⁵

¹² Prim. Vidmajer, "Trendi", str. 5.

¹³ Prim. Aleš Maver, "Überlegungen zum Erhalt der gesellschaftlichen Hierarchien und Elitenwechsel am Beispiel Sloweniens im 20. Jahrhundert", v: *Europa südöstlich des Westens: Historische An- und Einsichten*, ur. Mira Miladinović Zalaznik in Harald Heppner (Ljubljana, 2023), tukaj zlasti str. 117 (dalje: Maver, "Überlegungen").

¹⁴ Prim. o slovenskem odnosu do razpadlega habsburškega imperija po prvi svetovni vojni Andrej Rahten, *V prab strti prestol: Slovensko dojemanje habsburške dinastije v postimperialni dobi* (Celje, 2023) (dalje: Rahten, *V prab strti prestol*), in za obdobje takoj po vojni Gregor Antoličič, "Anton Korošec in habsburška dinastija", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 1 (2022), str. 101–130 (dalje: Antoličič, "Anton Korošec").

¹⁵ Vasilij Melik, "Politični profil Antona Korošca", v: Vasilij Melik, *Slovenci 1848–1918: Razprave in članki*, ur. Viktor Vrtnjak (Maribor, 2002), tukaj str. 648.

Z dajanjem prednosti srednjeevropski pred jugovzhodno komponento je običajno povezano še izpostavljanje vloge katolištva v skupni preteklosti, pri čemer njegov prevladujoč izvor v severozahodnih pokristjanjevalnih središčih ni moteč.

Zamenjava vstopne točke prinese spremembe v dojemanju opisanih danosti. Slovenska zgodovina postane ob njej, kot že zgoraj nakazano, zlasti del skupne južnoslovanske. Zaradi tega je intenzivno povezovanje južnih Slovanov od konca 19. stoletja postavljeno v položaj naravne, celo "rešilne" smeri. Ker so bili stiki vsaj z velikim delom južnoslovanskega prostora pred tem omejeni,¹⁶ ni presenetljivo, da se na tak premik praviloma naveže izrazito poudarjanje razvoja, dogodkov in osebnosti iz časa po letu 1918, ko je prišlo do združitve dobrega dela Slovencev v večjo južnoslovansko tvorbo. To razumljivo zmanjša pomen gradnje slovenske kulturne in politične infrastrukture v avstrijski ustavni dobi, kot je poudarjena v zgornjem navedku. Na njeno mesto pri mnogih stopi čas vzpostavitve socialistične slovenske republike po drugi svetovni vojni, kar dvigne celo ceno med vojno izvedeni komunistični revoluciji, za nekatere motorju omenjene narodne uveljavitve,¹⁷ in poveže poudarjanje južnoslovanskega okvira preteklega razvoja s povojnim socializmom, kar v izhodišču sicer ni nujno. Kljub opisanemu težišču na mejnikih iz kratkega 20. stoletja pa se "jugovzhodni" ali "južnoslovanski" tok lahko nasloni na nekatera starejša miselna izhodišča. Eno takšnih je predvsem nelagodje v slovenskih intelektualnih krogih zaradi skoraj izključno latinske in zahodne narave domačega katolištva. Kot bo v nadaljevanju prispevka še razvidno, se slednje družijo z željo, da bi večjo vlogo (od dejanske) v zgodovinski duhovni krajini igrala vzhodna pokristjanjevalna središča, kar je vsaj občasno vodilo tudi do oblikovanja (pretežno nezgodovinskih) zaželenih drugačnih scenarijev evangelizacije naselitvenega prostora govorcev slovenščine. S tem je bil ustvarjen primeren humus za poudarjanje navezave istega prostora na južnoslovanski in na območje jugovzhodne Evrope.

A za spremembo razmerja med obema možnima vhodoma v slovensko preteklost, kjer se je vsaj po našem mnenju v 20. stoletju težišče močno pomaknilo proti drugemu od opisanih,¹⁸ so bili v veliki meri zaslužni dramatični prelomi v omenjenem stoletju, ki so precej zamajali prejšnje gotovosti.

¹⁶ Prim. zlasti Vasilij Melik, "Jugoslavija – zgodovinska zmota ali nuja?", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 65=Nv30, št. 1 (1994), str. 51–54 (dalje: Melik, "Jugoslavija"). Prim. nedavno tudi Zoran M. Jovanović, "Slučaj Gornja Toponica: O ponekim detajlima iz istorije srpsko-slovenačke bliskosti tokom Drugog svetskog rata ili o Srbima barbarima", *Dileme* 8, št. 1 (2024), tukaj str. 117–119.

¹⁷ Prim. recimo Peter Kovačič Peršin, *Dub inkvizicije: Slovenski katolicizem med restavracijo in prenovi* (Ljubljana, 2012), str. 104–105.

¹⁸ Zanimiv pogled na te spremembe ponuja zdaj Simon Malmenvall, "Pouk zgodovine in kolektivne identitete skozi politične spremembe v prvi polovici 20. stoletja", *Šolska kronika* 33, št. 2–3 (2024), str. 381–411. Hkrati na stalnice opozarja Božo Repe, "Karadorjevič in vladarska ideologija pri Slovencih", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 2 (2023), str. 529–562.

Trije prelomi slovenskega 20. stoletja

Ti prelomi imajo nekaj skupnih značilnosti, v drugih pa se med seboj močno razlikujejo. Toda bistveno jih povezuje, da so vsi trije nastopili naglo, v veliki meri nepričakovano. Še posebej je navedena okoliščina, ki se je sicer ponovila tudi leta 1945 in ob koncu osemdesetih let, vtisnila pečat prvemu prelomu ob koncu prve svetovne vojne. Čeprav je bil pretres ob koncu druge svetovne vojne precej temeljitejši in bolj krvav, lahko tistega iz leta 1918 spričo nepripravljenosti politične in kulturne elite in vseh posledic, ki jih je potegnila za seboj, vendarle razglasimo za "praprelom" slovenskega 20. stoletja.¹⁹ Brez njegove dediščine si je nadaljnji razvoj slovenske družbe in politike skoraj nemogoče razložiti. Tudi zato si je vredno pred nadaljevanjem premišljevanja o možnih vstopnih točkah v razumevanje slovenske preteklosti in o dajanju prednosti tej ali oni ogledati nekatere poteze vseh treh prelomov.

Če smo rekli, da je bil prehod glavnine naselitvenega ozemlja Slovencev iz habsburškega okvirja v okvir južnoslovanske države po oktobru leta 1918 izrazito hiter, je treba izpostaviti, da si še leta 1916 večina ljudi v slovenskem etničnem prostoru ni mogla predstavljati ne zloma "starega reda" ne zamenjave državnega okvirja. Habsburško monarhijo so Slovenci v velikem številu kljub vsem njenim notranjim težavam še zmeraj šteli za naravno in bolj ali manj trajno politično domovino.²⁰ To se je začelo zares spreminjati šele leta 1917.²¹ Dodati je treba še bistven poudarek, da se je politična elita sorazmerno pozno zares ogrela za spremembe. Obstoječi sistem je pač razpadal s tempom, ki je presenetil celo starega mačka Antona Korošca, saj je ta računal, da se bo agonija države Habsburžanov zavlekla do zgodnjih mesecev leta 1919.²² Hkrati je hudo pomanjkanje v vojnih letih ob neprožnosti osrednjih oblasti v povezavi z zunanjepolitično razumljivim, a notranjepolitično povsem neposrečenim "nemškim kurzom" cesarja Karla vsaj začasno povsem preobrnilo javno mnenje, zaradi česar se je slovenski politični vrh znašel v precejšnjih težavah. Cena njegove ohranitve je bilo odločno distanciranje od (lastne) preteklosti, to pa odmeva do danes.²³ Vsekakor se je operacija posrečila.

¹⁹ Prim. Maver, "Überlegungen", str. 113–119; Andrej Rahten, "Slovenske narodnoemancipacijske težnje v postimperialni tranzicijski dobi", *Acta Histriae* 29, št. 1 (2021), tukaj predvsem str. 114–116 (dalje: Rahten, "Slovenske narodnoemancipacijske težnje").

²⁰ Prim. Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: Slovenska parlamentarna politika v Habsburški monarhiji 1897–1914* (Celje, 2001), tukaj zlasti str. 11 ss.

²¹ Prim. temeljiti analizi pri Walter Lukan, *Iz "črnožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"? Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni* (Ljubljana, 2014) (dalje: Lukan, *Iz "črnožolte kletke"*); Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije: Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje, 2016). Prim. še Jurij Perovšek, "Slovenci in habsburški vladar v letih 1914–1918", *Studia Historica Slovenica* 15 (2015), št. 2, str. 281–300.

²² Prim. Lukan, *Iz "črnožolte kletke"*, predvsem str. 93.

²³ Prim. zdaj temeljito študijo Rahten, *V prab strti prestol*.

Vsaj v višjih političnih in kulturnih sferah je bila kontinuiteta precejšnja.²⁴ Nekoliko drugače je bilo na srednjih in nižjih stopnjah upravnega aparata.²⁵ Kajpak je šlo starim "stebrom družbe" v prid, da se kljub temeljni preusmeritvi Slovencev z evropskega severozahoda na jugovzhod ni spremenil družbeno-gospodarski model. Tudi ob vprašanju politične ureditve lahko najdemo kar nekaj vzporednic s Slovincem prej znanim avstrijskim okvirjem. Kaj je tovrsten prelom pomenil za skupnostni zgodovinski spomin in utemeljitev kulturne umestitve slovenskega občestva, v evforiji in ob tegobah prvih povojnih let verjetno še ni bilo mogoče (pred)videti. Pozneje, kmalu po enem poznejših večjih prelomov, je omenjeni Vasilij Melik odsotnost tovrstne refleksije ocenil sorazmerno neprizanesljivo. Zapisal je:

Kraljestvo SHS, Jugoslavija, v kakršno smo prišli, je bila torej za nas zgodovinska zmota. Zmota je bila v tem, da si take Jugoslavije nismo ne želeli ne predstavljali. Bistvo te zmote je bila naivnost, nerazgledanost, nevednost in neznanje, s katerim so se naši predstavniki, očetje in dedje, kot je rekel profesor Grafenauer, naši politiki in kulturni delavci, lotili jugoslovanskega vprašanja ob koncu 19. stoletja. Lotili so se ga, imeli nič koliko navdušenih govorov, napisali na kupe sklepov in resolucij, ne da bi kaj vedeli o svojih bodočih sodržavljanih, o njihovi kulturi, navadah, mentaliteti, željah in zahtevah.²⁶

Ena od okoliščin, na katero se sicer ni dalo zares pripraviti, čeprav Melik poudarja, da je bilo časa za spoznavanje novih sodržavljanov v 19. stoletju dovolj,²⁷ je bila dejstvo, da se je z vstopom slovenskega prostora v Kraljestvo oziroma Kraljevino SHS po bistveni razširitvi volilne pravice tudi na lokalni ravni ob začetku nove monarhije končalo obdobje postopne, a napredujoče demokratizacije političnega življenja, značilno za avstrijsko ustavno dobo.²⁸ Kaj takega se ob splošnem pohodu demokratizacijskih teženj ob koncu prve svetovne vojne niti ni zdelo mogoče, vendar je nova "zaželeni dežela" ubirala podobne korake kot druga srednjeevropska okolja.²⁹

²⁴ Zgledi so dobro razvidni iz seznam poslancev in senatorjev pri Bojan Balkovec, *"Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša": Volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi* (Ljubljana, 2011) (dalje: Balkovec, *"Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša"*).

²⁵ Prim. recimo Martin Moll, *"Die 'blutende Wunde' im Süden: Eine neue Grenze entsteht," v: Bundesland und Reichsgau: Demokratie, "Ständestaat" und NS-Herrschaft in der Steiermark 1918–1945*, ur. Alfred Ableitinger (Wien/Dunaj–Köln–Weimar, 2015), str. 289–316.

²⁶ Melik, *"Jugoslavija"*, str. 52.

²⁷ Prim. prav tam, zlasti str. 53.

²⁸ Prim. za spreminjanje političnega okvirja v Kraljevini SHS/Jugoslaviji zlasti Balkovec, *"Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša"*.

²⁹ Prim. recimo Jurij Perovšek, *"Karađorđevići in slovenske politične stranke 1918–1941"*, *Studia Historica Slovenica* 23, št. 2 (2023), str. 313–360.

Kot smo že omenili, se zdi prelom leta 1945 na prvi pogled precej drugačen od tistega slaba tri desetletja prej. Zmagoviti komunisti so v sorazmerno kratkem času vsaj na zunaj temeljito preobrazili slovensko družbo, ki so jo obvladali v skoraj vseh podsistemih, po svoji podobi.³⁰ Za predvojno politično, gospodarsko in kulturno elito z njenimi pogledi v novih razmerah ni ostalo veliko prostora. Prav tako se je spremenil družbeno-gospodarski model, političnega pluralizma je ostalo bistveno manj kot celo v zadnjih letih predvojne jugoslovanske kraljevine. Podčrtati je treba tudi veliko razliko v stopnji nasilnosti sprememb po drugi svetovni vojni v primerjavi s tistimi po prvi. V omenjenem oziru sta oba preloma skoraj neprimerljiva. A hkrati ju družbi že navedena nepričakovanost in dejstvo, da se je povojna komunistična oblast lahko obilno naslanjala na pozitivno zaznamovanost južnoslovanskega državnega okvira samega. To pa je ravno slaba vest elit iz habsburškega obdobja v dveh desetletjih po prevratu leta 1918 vzpostavila v veliki meri.³¹

Na kratko bi se dotaknili še tretjega preloma iz let ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja. V več ozirih je bil, kot se da ugotoviti v mednarodnih primerjavah, takratni slovenski prehod med najmehkejšimi v Srednji in Vzhodni Evropi.³² Na to kaže že, da je predsednik na večstrankarskih volitvah leta 1990 izvoljenega predsedstva postal donedavni šef monopolne komunistične stranke Milan Kučan. Način prehoda je ob drugih okoliščinah narekovala povezanost procesov demokratizacije in osamosvajanja. Slednjega je bilo mogoče izvesti le s čim tesnejšim sodelovanjem vladajočih komunistov in novih demokratičnih političnih skupin. Pri tem pa so se morali prvi odpovedati vsaj simbolno večji stvari, kot se kaže ob pogledu na mehkobo prehoda. Z dogajanjem od leta 1988 naprej je slovenska družba namreč na določen način razveljavila vstop v nov državni okvir sedemdeset let prej. To se ni kazalo le v

³⁰ Prim. posrečeno oznako dogajanja na Slovenskem med drugo svetovno vojno in po njej pri David Movrin, "Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre, "Latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni", *Zgodovinski časopis* 68, št. 3–4 (2014), tukaj predvsem str. 435–438. Za slovenski in jugoslovanski okvir prim. še Jerca Vodušek Starič, *Kako su komunisti osvojili vlast: 1944–1946* (Zagreb, 2006), in Aleš Gabrič, *V senci politike: Opozicija komunistični oblasti v Sloveniji po letu 1945* (Ljubljana, 2019). O spreminjanju spominske in kulturne krajine dobro piše Matic Batič, "Prisvajanje javnega prostora na Primorskem med 1943 in 1945", *Dileme* 8, št. 1 (2024), str. 165–203, in isti, "Nova govorica prostora: Preimenovanje naselij na severnem Primorskem po drugi svetovni vojni (1948–1954)", *Acta Histriae* 31, št. 2 (2023), str. 281–306.

³¹ Prim. za zgled Tomaž Ivešič in Matic Batič, "Idejnopolični profil Antona Korošca v tridesetih letih 20. stoletja", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 1 (2023), str. 169–202.

³² Prim. Aleš Gabrič, "Lahkotnost rušenja starega in težavnost vzpostavljanja novega," v: *Slovenska pot iz enopartijskega v demokratični sistem*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 2012), str. 11–32; Sergej Romanenko, "Višenacionalna država i/ili višestranački system – SSSR I SFRJ 1985.–1991.", v: *Slovenska pot iz enopartijskega v demokratični sistem*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 2012), str. 33–51; Stefano Lusa, *Razkroj oblasti: Slovenski komunisti in demokratizacija države* (Ljubljana, 2012); Aleš Maver, "Zapleteni zemljepis demokratizacije: Prehodi v demokracijo v srednji in vzhodni Evropi ob koncu 20. stoletja", *Studia Historica Slovenica* 22 (2022), št. 3, str. 791–822 (dalje: Maver, "Zapleteni zemljepis").

izstopu Slovenije iz Jugoslavije, temveč tudi v vnovičnem obratu z jugovzhoda na severozahod, ki je imel v tistem času vsekakor večinsko podporo in je zaznamoval dogajanje v naslednjih dveh desetletjih.³³ Prav tako je vendarle prišlo do resda previdne zamenjave družbeno-gospodarskega modela. Delno uravnoteženje za to je pomenila visoka, skoraj popolna stopnja integracije stare politične elite vanj. Seveda ne gre spregledati, da je nanjo med drugim vplivala sorazmerno šibka volja široke javnosti po vsebinskem prelomu z dediščino povojnega komunističnega režima,³⁴ morda pa celo podzavestni spomin na brutalnost prejšnjega preloma po drugi svetovni vojni, zaradi katere si Slovenci (bržkone) niso želeli ponovitve podobnega scenarija. Marsikatero odločitev je končno narekovala ponovna hitrost sprememb ob nepredvidljivost njihove dinamike.

Križi z latinskim križem

Razplet in izplen vseh treh prelomov je nedvomno pomembno (so)določil trenutno razmerje med obema možnima vstopoma v slovensko zgodovino. Res je tudi, da sta se smeri prvega in tretjega preloma vsaj na prvi pogled razlikovali. Toda kot je bilo navsezadnje razvidno iz razmisleka Saše Vidmajer iz leta 2014, vnovično navdušenje nad naslonitvijo na severozahod od poznih osemdesetih let 20. stoletja ni bilo tako enoznačno kot v marsikateri drugi nekdanji socialistični srednjeevropski državi.³⁵ In je prav poudarjanju navezanosti na (domnevno drugačno) jugoslovansko izkušnjo slovenskega prostora pripadla pomembna vloga za ohranjanje distance do nekdanjih sovjetskih "satelitov". Lahko bi torej rekli, da na ravni prevladujočega kolektivnega zgodovinskega spomina preusmeritev iz leta 1918 ni bila preklicana, Melikovo sorazmerno jasno govorjenje o "zmoti" pa ni postalo splošno sprejeto.

K temu je nedvomno prispevala že evocirana slaba vest slovenskih elit pozne habsburške monarhije, ki so svojo neodločnost po prevratu prikrivale s pretiranim zavračanjem habsburške (in s tem severozahodne) dediščine slovenskega prostora.³⁶ Na navedenem je, kot smo ravno tako že nakazali, gradila oblast po drugi svetovni vojni.

Eno bistvenih vstopnih mest za zasuk pa je vsaj po našem mnenju pomenila zadrega glede izvora krščanstva v slovenskih zgodovinskih deželah. Ni preti-

³³ Prim. Boštjan Udovič, "Danke Deutschland!: The political and diplomatic contribution of the Federal Republic of Germany to the creation of independent Slovenia", *Acta Histriae* 30, št. 2 (2022), tukaj zlasti str. 545–548.

³⁴ Prim. Maver, "Zapleteni zemljepis", zlasti str. 814.

³⁵ Prim. za primerjavo Damjan Hančič, "Tri baltiške Slovenije? Podobnosti in razlike med osamosvajanjem Slovenije in treh baltiških držav: Litve, Latvije in Estonije", *Dileme* 5, št. 1 (2021), str. 127–161.

³⁶ Prim. Antoličič, "Anton Korošec".

Notranjost stolnice v Ogleju, ki je bil eno od izhodišč širjenja latinske oblike krščanstva na slovensko etnično ozemlje (*Wikimedia Commons*)

rano reči, da je bilo slednje pod Alpami večino zgodovine skoraj povsem latinsko. Pomena vzhodnega misijona pod taktirko solunskih svetih bratov Cirila in Metoda sicer ne kaže podcenjevati, a je ostal v celotni zgodbi o pokristjanjevanju slovenskega etničnega ozemlja predvsem izstopajoča epizoda. Ključno podobo je tukajšnje krščanstvo dobilo pod vplivom središč severno in zahodno od današnje Slovenije.³⁷

Zlasti ob stiku z drugimi slovanskimi krščanstvi, hrvaškim, srbskim, pa tudi češkim, se je v zvezi s tem že zgodaj pojavilo izrazito nelagodje. Značilno za slovensko kulturno zgodovino je, da mu je najvplivnejšo podobo dal pesnik, ne zgodovinar. V *Krstu pri Savici*, v prvi vrsti v njegovem *Uvodu*, je namreč France Prešeren izrisal precej neprizanesljivo podobo pokristjanjevalnega procesa med Karantanci (ki jih sam imenuje Slovenci, kar še bolj povzdigne njegovo vizijo pri poznejših rodovih). Izpostavil je zvezo med sprejemom krščanske

³⁷ Prim. pregledno Bogo Grafenauer, "Pokristjanjevanje Slovencev", v: Metod Benedik (ur.), *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (Celje, 1991), str. 29–60 (dalje: Grafenauer, "Pokristjanjevanje")

vere in izgubo karantanske samostojnosti, ko je izid državljanskega spopada v Karantaciji (oziroma v svojem jeziku med Slovenci) opisal takole:

Na tleh leže slovenstva stebri stari, / v domačih šegah vtrjene postave, / v deželi
parski Tesel gospodari, / ječe pod težkim jarmam sini Slave, / le tujcam sreče svit
se v Kranji žari, / ošabno nosjo ti pokonci glave.³⁸

Prav tako je izrazito podčrtal bratomorni značaj spopada ("Šest mesecov
moči tla krvava reka, / Slovenec že mori Slovenca, brata – / kako strašna sle-
pota je človeka!"³⁹) in za nameček glavno krivdo za morijo obesil krščanskemu
karantanskemu knezu Valtunku, ki ga imenuje Valjhun.

Geneza Prešernove freske v *Krstu* in njegovo (inovativno) ravnanje z viri
za pokristjanjevanje sta bila že predmet natančnih analiz.⁴⁰ A ne glede na to,
da *Krst* kot celota ostaja precej odprto besedilo,⁴¹ po našem mnenju ni mogo-
če spregledati, da je bila dekonstrukcija pozitivne podobe pokristjanjevanja
naselitvenega prostora Slovencev pomemben pesnikov cilj in da je ustrezna
prilagoditev virov, ki so bili na voljo, njegov izviren prispevek. Svoje je doda-
la še njegova že sicer nespodbudna podoba slovenske preteklosti v znamenju
naslonjenosti na središča na severozahodu. Slednjo je Prešeren ob *Krstu* morda
najbolj izrisal v osmem sonetu *Sonetnega venca*:

Viharjov jeznih mrzle domačije / bile pokrajine naše so, kar, Samo! /
tvoj duh je zginil, kar nad tvojo jamo / pozabljeno od vnukov veter brije.
Oblóžile očetov razprtije / s Pipínovim so jarmom sužno ramo /
od tod samó krvavi punt poznamo, / boj Vitovca in ropanje Turčije.⁴²

Nehote je s tem Prešeren ustvaril zelo ugoden humus za zlasti po drugi sve-
tovni vojni priljubljeno razlago skupnostne preteklosti, v kateri ni bilo v starej-
ših obdobjih tako rekoč ničesar uporabnega.

Kakor koli, avtoriteta nacionalnega poeta je postorila svoje, podobno kot
ozračje v desetletjih po marčni revoluciji, ko je bilo veliko dvomov o tem, ali se

³⁸ France Prešeren, *Krst pri Savici. Balade in romance: Izbor* (Ljubljana, 2006), str. 19 (dalje: Prešeren, *Krst pri Savici*).

³⁹ Prav tam, str. 13.

⁴⁰ Prim. zlasti Darja Mihelič, "Die Christianisierung Karantaniens in den Augen der Historiker des 15.–18. Jahrhunderts", *Histoire des Alpes = Storia delle Alpi = Geschichte der Alpen* 10 (2005), str. 39–56, in Aleš Maver, "Kako je France Prešeren ukradel slavo Valtunku", *Acta Histriae* 29, št. 1 (2021), str. 21–36 (dalje: Maver, "Kako je France Prešeren ukradel slavo Valtunku").

⁴¹ Prim. pregledno Boris Paternu, "Kako brati 'Krst pri Savici'?", *Slavistična revija* 54, št. 3 (2006), str. 83–93, in obsežno študijo Marka Juvana, *Imaginarij Krsta v slovenski literaturi: Medbesedilnost recepcije* (Ljubljana, 1990).

⁴² France Prešeren, *Pesnitve in pisma* (Ljubljana, 1974), str. 77.

lahko slovensko narodno gibanje nasloni na podporo katoliške duhovščine.⁴³ Po eni strani je (celo) na zgodovinarje odločilno vplivala Prešernova ocena, da je pokristjanjenje sovpadlo s koncem karantanske politične svobode. Ta pogled je ostal prevladujoč vse do poznega 20. stoletja.⁴⁴

Po drugi strani je prepričanje o "napačnem" izhodišču misijona v Karantaniji in s tem o "tujosti" krščanstva v slovenskem prostoru, ki se je ravno tako lahko napajalo pri *Krstu pri Savici*, vodilo v izražanje želj po drugačnem pokristjanjevalnem scenariju. Kot alternativa dejanski prevladi bavarskih škofij in Ogleja (ki jo je sicer običajno odnesel primerjalno bolje od Salzburga) se je sam od sebe ponujal že omenjeni z vzhoda izvirajoči misijon Cirila in Metoda, ki naj bi bolje zagotavljal slovanski značaj krščanskega obredja in s krščanstvom povezane institucionalne zgradbe. Občasno je želja po "vzhodni alternativni" preskočila še na razlago širjenja nove vere v antiki. V svojem prispevku o vlogi Petovione v štajerski zgodovini je Franc Kovačič denimo zatrdil:

V Sirmiju so bili vsi pogoji, da postane metropola panonske cerkve: posredno apostolski izvor njegovega škof. sedeža – prvi, zgodovinsko več ali manj dognani škof v Sirmiju se namreč imenuje sv. Andronik, učenec apostola Pavla, okoli l. 56, – politična važnost in prometne zveze.

Nasproti temu se Oglej niti daleč ne more primerjati Sremu. /.../ Kje je torej bolj naravno iskati matico panonsko-noriške cerkve: v Sremu, ki je vojna in civilna metropola celega Ilirika, ali pa v Akvileji, ki je v popolnoma drugi skupini rimskih pokrajin in v političnem oziru mesto nižje vrste kakor Srem?⁴⁵

Oba pomisleka o domačem krščanstvu, ki sta se lahko opirala na gorenjskega pesnika, sta lajšala oziranje slovenske kulturne srenje proti (jugo)vzhodu. Postavljanje latinskosti skoraj celotne cerkvene preteklosti kot pozitivne vrednote pod vprašaj je hkrati šibilo najmočnejšo povezavo slovenskega prostora s severozahodom. Res pa bi močno pretiravali, če bi trdili, da so bili vsi kulturni delavci druge polovice 19. in zgodnjega 20. stoletja, ki so se nekoliko nostalgичno ozirali na vzhodni izvor krščanstva pri nekaterih drugih Slovanih, pripravljeni iti v prilagajanju vzhodnim prvinam enako daleč.

Josip Jurčič in nekateri drugi zagovorniki uvedbe stare cerkvene slovanščine ali celo ljudskega slovenskega jezika v katoliško bogoslužje v zadnji tretjini

⁴³ Prim. Maver, "Kako je France Prešeren ukradel slavo Valtunku", predvsem str. 30–31.

⁴⁴ Prim. za zgled z začetka devetdesetih let Grafenauer, "Pokristjanjevanje", predvsem str. 60. Je pa isti zgodovinar nekaj let pozneje vendarle potegnil jasno ločnico med obema procesoma v Bogo Grafenauer, *Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje* (Ljubljana, 1994), zlasti str. 7 z op. 2.

⁴⁵ Franc Kovačič, "Petovij v zgodovini Južne Štajerske", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5, št. 1 (1908), tukaj str. 5–6.

Spomenik svetih bratov Cirila in Metoda v Zalavárju na Madžarskem (*Wikimedia Commons*)

19. stoletja so sploh videli temeljno težavo zgolj v rabi latinščine pri obredju.⁴⁶ Kot je leta 1874 jasno izpostavil avtor prvega slovenskega romana, naj bi slednja negativno vplivala na jezikovno samozavest maternih govorcev slovenščine:

Saj veste, da sta Ciril in Metod svetnika, in vendar sta slovenski jezik uvela povsod. Dajte, uvedite ga še vi: pokažite, da jezik svoje slovenske matere tako visoko čislate, da ga hočete narodu v najsvetejših dejanjih in na najsvetejših krajih govoriti in peti. Narod bo potem ponosnejši na svoj jezik, vedoč, da ima pred Bogom veljavo, torej bo energičneje terjal njegovo veljavo tudi v uradu in šoli. Poglejte,

⁴⁶ Prim. o tem splošno Aleš Maver, "Dolgi slovenski beg pred cerkveno latinščino", v: *Historični seminar* 14, ur. Mojca Žagar Karer in Katarina Šter (Ljubljana, 2021), str. 77–90.

kako so /.../ vsi, ki imajo svoj jezik tudi v cerkvah, narodno trdnejši, nego naš slovanski narod, ki mora v cerkvi poslušati tuj, nerazumljiv jezik.⁴⁷

Medtem ko Jurčič ni sodil ravno med tiste, ki bi se v cerkvi drenjali v prve klopi, in je svoje misli hkrati zapisoval na vrhuncu "malega kulturnega boja", je dve desetletji mlajši katoliški duhovnik Kovačič videl osrednje poslanstvo Slovanov v tem, da bi zbližali vzhodno in zahodno Cerkev, pri čemer pa primata slednje (svoje) ni skušal omajati.⁴⁸ Nekoliko drugačno je bilo verjetno stališče njegovega starejšega duhovniškega kolega in politika Božidarja Raiča, ki je enako kot Kovačič izhajal iz vzhodnoštajerskega prostora. Slednji že ob koncu šestdesetih let 19. stoletja očitno ni bil prepričan, da je uniatska metoda, po kateri bi se pravoslavci zedinili s Katoliško cerkvijo, glede na številčna razmerja med Slovani prava: "Že sama misel, ka bi 60 milijonov pravoslavnikov slovenskega obreda prestopilo k nekterim milijonom katoličanov, ki v tujščini daritvo opravljajo, ovaja, da mirno rečem, veliko predrznost."⁴⁹ Iz tega bi lahko sklepali na njegovo pripravljenost zблиžanja z vzhodno Cerkvijo po njej bližjih notah.

Nedvomno na vzhod je vleklo znanega občudovalca Rusije Davorina Hostnika, ki si je nadel psevdonim Krutorogov in s svojimi proruskimi stališči, izraženimi v prispevkih za *Slovenski narod*, burkal slovensko sceno v drugi polovici osemdesetih let 19. stoletja.⁵⁰ Ker je zagovarjal tezo o "zlizanosti" papeža Leona XIII. z nemškim kanclerjem Bismarckom, je predlagal, naj Slovenci, da bi prekinili sleherno povezavo z nemštvom, prekinejo še (škodljivo) navezavo na papeški Rim, se pravi na katolištvo. Svetoval je:

V očigled nesramni, človeka nedostojni nemški politiki, odvrzimo vse, kar nas veže z Nemci! Bodimo Slovani tudi v cerkvi, terjajmo, vzemimo si slovansko liturgijo, jezik in obrede naših apostolov, slovenskih stran učitelej, sv. Kirila in Metodija. Ven z latinskim jezikom, ven z latinico! Kdor je v tem proti nam, ta je naš sovražnik, naš zatiralec, naj nosi na glavi nemško 'pickelhaubo' ali pa mitro ali tiaro!⁵¹

Hostnikova odločna protikatoliškost in navijanje za to, da bi Slovenci zahodnemu krščanskemu izročilu sploh rekli z bogom, sta bila v njegovem času

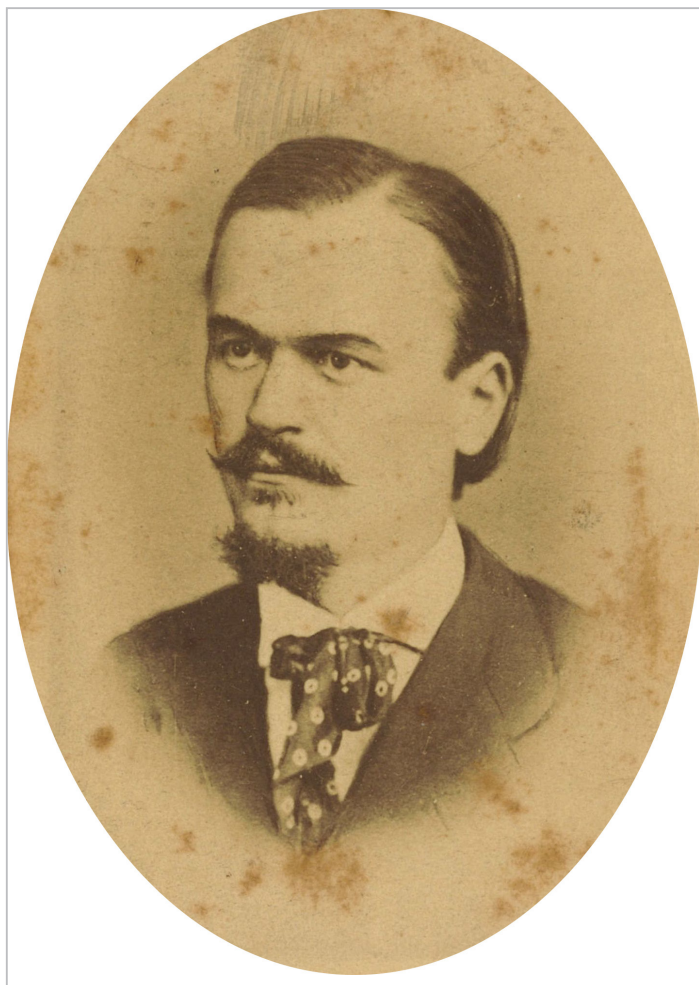
⁴⁷ Navedeno po Cirilmetodar (= Ivan Vrhovnik), "O obnovitvi staroslovenskega bogoslužja VII.", *Slovenski narod*, 22. 11. 1925, št. 267, str. 2.

⁴⁸ Prim. recimo Bruno Hartman, "Dr. Franc Kovačič (1867–1939)", *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008), tukaj str. 259.

⁴⁹ Božidar Raič, "K. Havliček Borovsky", *Slovenski narod*, 15. 6. 1869, št. 69, str. 2.

⁵⁰ Prim. o Krutorogovu Igor Grdina, *Ivan Hribar: Jedini resnični radikalec slovenski* (Ljubljana, 2010), tukaj str. 28–30, ali Iskra V. Čurkina, "Davorin Hostnik", *Zgodovinski časopis* 22, št. 3–4 (1968), tukaj predvsem str. 269–278 (dalje: Čurkina, "Davorin Hostnik").

⁵¹ Krutorogov (= Davorin Hostnik), "Nemško vohunstvo", *Slovenski narod*, 4. 6. 1887, št. 125, str. 1.

Josip Jurčič
(Wikimedia Commons)

seveda izrazito manjšinsko stališče. Zato Krutorogova ni bilo niti težko zavrniti. Ivan Prijatelj je bil celo mnenja, da je njegovo streljanje s težkim orožjem proti Leonu XIII. spodbudilo ljubljanskega škofa Jakoba Missio k odločnejšemu vstopu na kranjski politični parket.⁵² Vsekakor pa je glasno zagovarjanje slovanske liturgije in slovasnskega bogoslužnega jezika porodilo odziv v goreči obrambi obstoječega stanja, ki se je v *Slovcu* lotil Josip Marn:

⁵² Prim. Čurkina, "Davorin Hostnik", str. 278.

Kdo pa je Slovencem ohranil njihovo narodnost? Ali ne v prvi vrsti katoliška cerkev, in zato ji ni bilo treba slovanske liturgije? Kam se v naših časih na Koroškem plaho skriva skoraj umirajoča naša narodnost? Ali ne najde uprav v cerkvi svojega varnega zavetja? [...] Kakor hitro pa bi začeli koroški Slovenci po nepostavnih potih tirjati slovansko liturgijo in bi ne hodili v cerkev po vzgledu premnogih gorečnikov za slovansko liturgijo – tedaj bi kmalu za vselej utihnil slovenske besede glas na starodavnem, slovenskem Korotanu!⁵³

Ne glede na Hostnikovo izjemnost v slovenskem prostoru ob koncu 19. stoletja tudi njegov nastop kaže, da je "zahodna" naravnost lastne katoliške dediščine velik del (nastajajoče) slovenske kulturne elite žulila. V začetku naslednjega stoletja je Ivan Cankar, ki je sicer v odnosu do katolištva prehodil zelo vijugasto pot,⁵⁴ povsem neocvetličeno okrivil "rimsko usmerjenost" slovenske družbe za vse njene stranpote, ko je v svojem predavanju o slovenskem narodu in slovenski kulturi povedal:

Zgodovina slovenskega naroda je zgodovina tlačana, hlapca, ki je služil na vekov veke in ki se je tako korenito navadil služiti, da mu je prešlo suženjstvo v meso in kri. Stoletja je služil politično in družabno tistemu gospodarju, ki mu je bil najbližji; stoletja je romal v noči in mraku njegov zaslužnjeni duh po cesti, ki vodi v Rim.⁵⁵

Cankar je bil sicer v naslednjem desetletju zelo glasen, ko se je bilo treba postaviti po robu pretiranemu vijuganju na jugovzhod, ki je bilo (tudi) posledica nelagodja ob severozahodnem izvoru krščanstva med Slovenci. Toda nekatera zgoraj navedena stališča, ki so se ogrevala za bolj slovansko podobo verskega življenja pod Alpami, so pripravljala teren za še drug, nemara odločilen starejši most k prevladi južnoslovanskega vstopa v slovensko skupnostno zgodovino po prvi svetovni vojni. O njem bomo spregovorili v nadaljevanju.

Iskanje opore v negotovosti

Ne da bi postavljali pod vprašaj zgoraj navedeno Melikovo oceno o pripravljenosti slovenske družbe na vstop v južnoslovansko državo ali ravno tako že prej izpostavljeno hitrost tega vstopa leta 1918, je treba namreč ugotoviti, da se je slednji lahko naslonil na kar nekaj miselne podlage celo onkraj pomislekov o

⁵³ Josip Marn, "Pabrki III.", *Slovenec*, 7. 9. 1887, št. 203, str. 1.

⁵⁴ Prim. nazadnje premisleke o tem pri Igor Grdina, *Ivan Cankar: Portret genija* (Ljubljana, 2018).

⁵⁵ Ivan Cankar, *Kako sem postal socialist: In drugi spisi*, ur. Primož Vitez (Ljubljana, 2018), str. 117.

latinski naravi slovenskega krščanstva. Pri tem je sicer isti Ivan Cankar v nekem drugem predavanju zelo jasno razmejil podobnosti in razlike med Slovenci in drugimi južnimi Slovani, ko je poudarjal:

Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. Morda je kdaj eksistiralo; toda rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četvero narodov s četverim, čisto samostojnim kulturnim življenjem. Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci — po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu. Bodi tega kriva zgodovina, bodi kriv kdorkoli — jaz, ki dejstvo konstatiram, ga čisto gotovo nisem zakrivil. Nevarno je dandanašnji take resnice očitno povedati.⁵⁶

Cankarjevo razmejevanje je bilo dolgoročno uspešno na jezikovnem področju, saj zamisli o prilagajanju slovenskega jezika večjim južnoslovanskim "tovarišem" po njem nikoli niso zares padle na plodna tla.⁵⁷ Kar zadeva splošno dojemanje zgodovinske in kulturne umeščenosti slovenskega prostora v 20. stoletju, pa je treba reči, da se je soočilo z izjemno močno konkurenco.

Ta je bila utemeljena v neki osnovni negotovosti, ki je prizadevanje za zaokrožitev slovenskega naroda in za njegovo (večjo) politično samostojnost spremljala vse od oblikovanja programa o Zedinjeni Sloveniji in kljub njemu. Nekje v ozadju je bilo moč skoraj vedno občutiti dvom, ali je tak program (Stane Granda bi rekel program samoslovenstva⁵⁸) zares vzdržen ali pa bi ga bilo vendarle bolje zvezati s kakšnim širšim okvirom. Omenjeno samo po sebi kajpak še ni nujno pomenilo odpovedi iskanju v vajeni severozahodni smeri. Tako je denimo *Slovenski narod*, ko je prvič prišel med bralce, jasno opredelil (srednjeevropsko) Avstrijo kot tisti ščit, na katerega bi se lahko Slovenci zanesli:

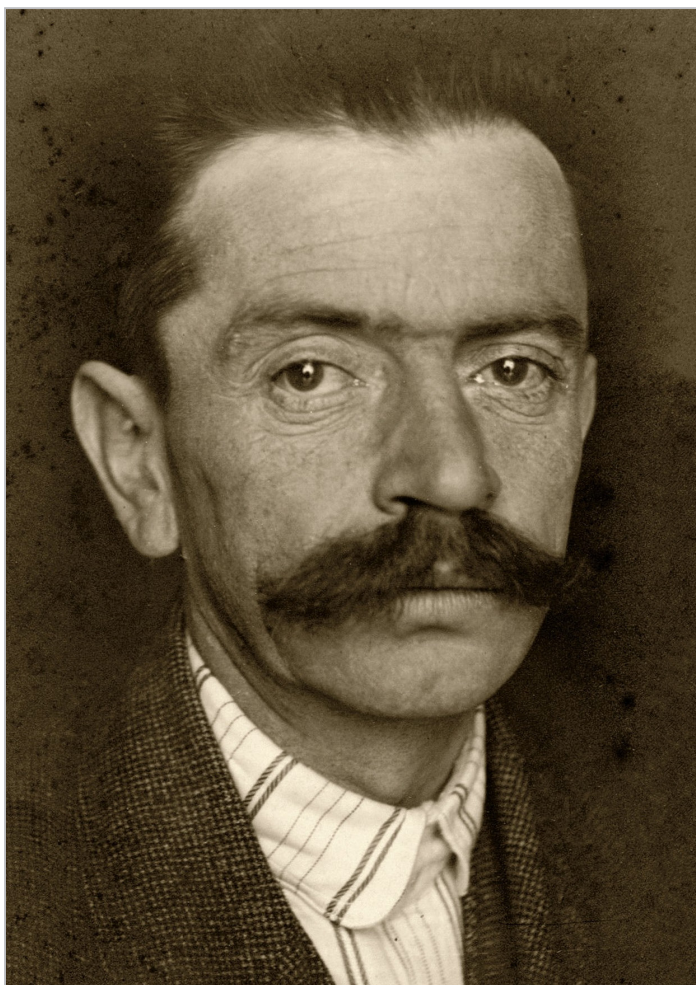
Propad Avstrije — mi nismo te besede niti izmislili niti prvi izrekli — bil bi boje propad razkosanega slovenskega naroda, naj bi nas že podedovala deželohlepna nova Italija, ali oklenola železna roka Pruska. Avstrijsko cesarstvo je za nas Slovenec zavetje, v katerem si zamoremo rešiti in ohraniti svojo narodnost, in na tej podlagi dospeti do največje omike, blagostanja in prave svobode.⁵⁹

⁵⁶ Ivan Cankar, *Zbrano delo: Petindvajseta knjiga: Politični članki in satire; Govori in predavanja*, ur. Dušan Voglar in Dušan Moravec (Ljubljana, 1976), str. 234.

⁵⁷ Prim. Miran Štuhec, "Kulturnopolitične in jezikovnopolitične razmere na Slovenskem ob koncu prve svetovne vojne", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), tukaj str. 214–220, in Jožica Čeh Steger, "Oton Župančič in začetki južnoslovanske tvorbe", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), tukaj predvsem str. 241.

⁵⁸ Prim. Stane Granda, *Pot v samoslovenstvo: Prva osamosvojitvena zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 2022).

⁵⁹ "Slovenskega naroda' politični program", *Slovenski narod*, 2. 4. 1868, št. 1, str. 1.

Ivan Cankar
(Wikimedia Commons)

Tukaj bi se mogoče dalo razpravljati o tem, koliko je snovalcem novega lista njihove besede narekoval oportunistični premislek (sploh če upoštevamo, da se čisto v začetku že vnaprej branijo očitka zaradi rabe besedne zveze "propad Avstrije"), vendar jim vsaj v jedru smemo verjeti. Avstrijski okvir kot primeren poligon za iskanje samostojnega slovenskega prostorčka pod soncem se je gotovo zdel leta 1868 in še desetletja pozneje večini politično mislečih Slovencev samoumeven. Vendar bi se celo znotraj tega okvira počutili varnejše, če bi bili okrepljeni z drugimi, močnejšimi južnimi Slovani. Povedno je, da je lavantinski škof Anton Martin Slomšek v pismu Mihaelu Stojanu že marca leta 1848 čutil potrebo dokazovati, da razmišljanje o zedinjeni Sloveniji ne pomeni hkra-
ti zlivanja s Hrvaško, kakor so očitno mislili nasprotniki takšnih zamisli, gotovo

pa tudi marsikateri zagovornik: "*Wir wollen Oestr. Slowenen bleiben, ohne zum deutschen Bund- noch zum Kroathenthum zu gehören.*"⁶⁰

Dvajset let pozneje je bil že omenjeni Božidar Raič precej nedvoumen. Slovenščino naj bi bilo treba kot jezik uradov razvijati predvsem zato, da se bo lahko pozneje utopila v skupnem južnoslovanskem jeziku. In vsaka misel na zedinjeno Slovenijo bi morala hkrati že načrtovati združevanje z drugimi južnimi Slovani. Ali z Raičevimi lastnimi besedami:

Mi Slovenci moramo na vse kriplje delati, da se bržo bolje zedinimo v eno zemljepisno in politiško skupino, ter ljudstvo primerno izobrazimo, brez dostojne ljudske omike bi vsi akisnoli. To dovršivši sinemo se pripravljati na koristno združenje z južnimi bratovi; sicer pa vsaka politiška stopinja učinjena na Slovenskem mora se ozirati na jugoslovansko skupnost. /.../

Od Slovencev se nikar ne zahtevaj, da že zdaj popustimo od svojega narečja, mi moramo, kakor jo že povedano, najprvle si narod omikati in dotje dotirati, da bode vsak na Slovenskem kruh troseči urednik in učitelj dobro znal slovenski, in potle še smemo misliti na dalnji napredek. Pri pisavi je paziti, da se v nji, bi rekel, nevedoma in nevidoma bližamo Hrvatom. /.../ Ponosno naznanjam, ka mi Slovenci, ako bodemo napredovali v razvoji svojega jezika in slovstva, kakor se je zagnalo po pravi kolomiji, dotle doženemo, ka se za 20 let ne bode videl razloček med slovenščino in hrvaščino.⁶¹

V takšnih stališčih ni nujno videti skrajnega odseva (novo)ilirizma, ki je tako vznejevoljil Cankarja. Šlo je preprosto za močno razširjen pragmatični premislek dobršnega dela slovenske elite. In morda celo prevladujoč odgovor nanj je bil, da je igranje na širšo južnoslovansko karto zanesljivejša pot, čeprav se celo hrvaščini naklonjeni Raič ne more izogniti zavedanju, da utegne v tem primeru navijanje za slovenščino kot uradni jezik delovati nekako neiskreno. Srbski "dejavnik", ki je predstavljal temeljno novost razvoja od leta 1917 naprej (in na kar je sedem desetletij pozneje opozoril Melik), je bil kajpak veliko manj navzoč. A se je v času združevanja Italije in Nemčije, ko se je zdel prebujeni nacionalizem dveh mogočnih sosedov Slovencev neustavljiv, tudi ta pojavil v večjem obsegu.⁶²

Izkušnja iz Siska, kjer je bil urednik lista *Südslavische Zeitung*, je tako verjetno vplivala na Josipa Jurčiča, da je v prvi polovici sedemdesetih let močne podtone o južnoslovanskem združevanju vnesel v zgodovinski roman *Ivan*

⁶⁰ Navedeno po Vasilij Melik, "Nacionalni programi Matije Majarja - Ziljskega", v: *Slovenci 1848–1918: Razprave in članki*, ur. Viktor Vrbnjak (Maribor, 2002), tukaj str. 62.

⁶¹ Božidar Raič, "K. Havliček Borovský", *Slovenski narod*, 17. 6. 1869, št. 70, str. 2–3.

⁶² Prim. Melik, *Slovenci*, zlasti. str. 354 ss.

Erazem Tatenbab. Smisel zarote, v kateri je sicer negativno prikazani štajerski plemič sodeloval, je opredelil takole:

Šlo je v teh velikih političnih namerah za nasilno odcepljenje Ogerske in južno-slovanskih dežel od nemške Avstrije in za ustanovljenje svobodne Ogrske, ter osnovanje neodvisne Hrvatske, kateri bi se bila pridružila Slovenija.⁶³

Svoj roman je hkrati zaključil s poudarkom, ki je bil vsaj na prvi pogled v precejšnjem nasprotju s političnim programom, pred nekaj leti razvitim v njegovem *Slovenskem narodu*:

In ti, slovenski bralec, si do tu potrpljenje imel čitati ta kratek obris zgodob moža, ki je padel (če prav je imel človeških napak mnogo) ipak za veliko idejo, ki bi, uresničena, bila našo slovensko in celo slovensko zgodovino predruščila – ti pojdi, ako ti prilika nanese na njegov grob in obžaluj, da je padel tako, da so triumfovali nad njim njegovi sovražniki, ki tudi niso prijatelji tvojega roda!⁶⁴

Tukaj bi podobno kot ob Prešernovem *Krstu* lahko rekli, da je leposlovje prehitelo zgodovinopisje in politiko. Ter nanju hkrati močno vplivalo. Seveda pa vsi navedeni in še mnogi drugi nastavki za obrat na jugovzhod, kot se je potem zgodil, niso mogli ukiniti temeljne dvojnosti med možnima vstopoma v slovensko preteklost, ki sta v jedru našega zanimanja. Še več, omenjena dvojnost je bila ravno v prevratnem obdobju zelo živa, o čemer ne priča samo polemika Ivana Cankarja (hkrati z njegovo nekoliko dvoumno, pri Franu Milčinskem ohranjeno izjavo iz julija leta 1917, da je "vesel naše Slovenije"⁶⁵). Srečamo jo tudi v pomembnem opažanju njegovega pisateljskega kolega in sodobnika Franca Saleškega Finžgarja, ki je ob koncu življenja v *Letih mojega popotovanja* razpoloženje izpred približno štiridesetih let orisal z naslednjimi besedami:

Za ustanovitev samostojne jugoslovanske države so bili navdušeni Štajerci, Korošci in Primorci, ker so vsi občutili nad seboj težko tujčevo roko. Zoper Jugoslavijo so bili res mnogi na Kranjskem, zlasti zvesti prijatelji glavarja Šušteršiča. /.../ Resnica je tudi, da je mnoge zelo dobre, poštene Kranjce motila srbska pra-

⁶³ Josip Jurčič, *Ivan Erazem Tatenbab* (Ljubljana, 1873), str. 3 (dalje: Jurčič, *Ivan Erazem Tatenbab*).

⁶⁴ Prav tam, str. 76.

⁶⁵ Prim. Jurij Perovšek, "Misel o Sloveniji in njeno udejanjanje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), tukaj str. 422.

voslavna vera in bi kot katoličani ne bili radi povezani z njimi. Pri tihi agitaciji so tudi to misel širili.⁶⁶

Velike pokrajinske razlike v dojemanju južnoslovanskega združevanja in njegovega pomena so se v teku 20. stoletja, predvsem po drugi svetovni vojni, zmanjšale. To je šlo v glavnem v prid "jugovzhodnemu" vstopanju v slovensko preteklost, česar, kot smo pokazali pri kratkem preletu prelomov v istem stoletju, niti delno spremenjene okoliščine po letu 1989 niso postavile čisto na glavo.

Sklep

Doslej povedanemu ni treba veliko dodati. V prispevku smo predvsem opozorili na nepričakovanost, ki je nekakšna skupna točka slovenskih prelomov 20. stoletja, in na starejše plasti v sicer naglem slovenskem zasuku proti jugovzhodu ob koncu prve svetovne vojne. Pri omenjenih plasteh je šlo za zadržan odnos mnogih pripadnikov slovenske kulturne srenje do izvorov lastnega krščanstva in za strah, da projekt slovenske politične avtonomije ali celo državnosti brez širšega južnoslovanskega povezovanja ne bi bil vzdržen. Oboje je vplivalo tudi na prevlado "jugovzhodnega" vstopa v slovensko skupnostno preteklost v 20. stoletju.

Navedenim dejavnikom bi bilo nemara smiselno pridružiti še dolgo navezanost slovenskega političnega gibanja v habsburški monarhiji na češko, kar ni bilo brez vpliva na prevladujoče zadržano ocenjevanje avstrijske komponente v zgodovini slovenskih dežel. Še zlasti, ker je v slovenskem zgodovinopisju in širše prevladalo češko razumevanje Badenijevih jezikovnih naredb kot na koncu neuspešnega poskusa urejanja razmer v monarhiji.

V nadaljevanju bi bilo morda koristno slovensko izkušnjo primerjati predvsem s slovaško, saj imamo tudi na Slovaškem opraviti z večinsko katoliškim okoljem, v katerem pa je močno poudarjena navezava na izročilo cirilmetodovskega misijona iz vzhodnih pokristjanjevalnih središč.

⁶⁶ Franc Saleški Finžgar, *Zbrano delo: Dvanajsta knjiga: Leta mojega popotovanja*, ur. Jože Šifrer (Ljubljana, 1992), str. 322.

Aleš Maver, Timotej Mavrek and Maj Horvat

ON TWO ENTRIES INTO SLOVENIAN HISTORY

SUMMARY

The paper examines the relationship between two possible entries into Slovenian history and the dynamics of the relationship between them in the 20th century. The focus is on the role of the "south-eastern current". Although in the Slovenian case the differences resulting from different entry points to a common history are not as great and, above all, do not have as great consequences as, for example, in Ukraine, it is safe to say that they do exist. In many respects, they follow similar patterns to those of the Ukrainian case, except that the supposedly common East Slavic experience is being replaced by a common South Slavic one. Against this, as in Ukraine, there is a current of thought that emphasises Slovenia's embeddedness in Central Europe and its attachment to centres in the north-west rather than the south-east.

As far as cultural and historical embeddedness is concerned, Slovenia's position in the post-World War II period is indeed at the forefront. However, this is not the only relevant issue. A departure from the Central European framework, even if it only serves to highlight the otherness of Slovenian communism, has wider implications. If one chooses the undoubtedly central orientation of the Slovene ethnic territory to the south-east after 1918 as the "privileged" gateway to enter the communal past, a different view of the milestones of earlier history will emerge than if one were to attribute the leading role to the previously prevailing association with the Habsburg space in the broadest sense of the word, which had collapsed at the end of the First World War.

The current relationship between these two possible entries into Slovenian history has undoubtedly been significantly (co)determined by the unfolding of three major Slovenian turning points in the 20th century, after the First and Second World Wars and after 1989, respectively. It is also true that the directions of the first and the third break diverged, at least at first sight. But the renewed enthusiasm for a north-westerly leaning from the late 1980s onwards was not as unambiguous as in many other former socialist Central European countries. And it is precisely the emphasis on attachment to the (supposedly different) Yugoslav experience of the Slovenian space that has played an important role in maintaining distance from the former Soviet "satellites".

At the same time, the very suddenness and thoroughness of the Slovenian turn to the South-East after the First World War did not mean that there were no preconditions for it in the earlier period. One of the essential entry points

for it was, at least in our view, the embarrassment about the origins of Christianity in the historical Slovenian areas. It is not uncommon for Slovenian cultural history that a poet, not a historian, has produced the most influential depiction of this matter. In *The Baptism at Savica*, first and foremost in its *Introduction*, France Prešeren painted a rather unsparing picture of the process of Christianisation among the Carantanians.

In addition, it is important to point out a fundamental uncertainty that has accompanied the quest for the and for the (greater) political independence of Slovenes since the formulation of the programme for a united Slovenia and in spite of it. Somewhere in the background one could almost always sense the doubt whether such a programme was really sustainable or whether it would be better to tie it to a broader framework. Such views do not necessarily reflect the extreme (Neo-)Illyrism that so upset Ivan Cankar. It was simply the widespread pragmatic reflection of a good part of the Slovenian elite. And perhaps even the dominant response to it was that playing the broader South Slavic card was the safer way to go.

The major regional differences in the perception of South Slavic integration and its significance also diminished in the course of the 20th century, especially after the Second World War. This was mainly favoured the "South-Eastern" entry into the Slovenian past, which, as we have shown in a brief overview of the turning points in the same century, was not turned completely upside down even by the partially changed circumstances after 1989.

VIRI IN LITERATURA

Delo – Ljubljana, leto 2014.

Slovenec – Ljubljana, leto 1887.

Slovenski narod – Maribor, leto 1868, 1869; Ljubljana, leto 1887, 1925.

Cankar, Ivan, *Kako sem postal socialist: In drugi spisi*, ur. Primož Vitez (Ljubljana, 2018).

Cankar, Ivan, *Zbrano delo: Petindvajseta knjiga: Politični članki in satire; Govori in predavanja*, ur. Dušan Voglar in Dušan Moravec (Ljubljana, 1976).

Finžgar, Franc Saleški, *Zbrano delo: Dvanajsta knjiga: Leta mojega popotovanja*, ur. Jože Šifrer (Ljubljana, 1992).

Jurčič, Josip, *Ivan Erazem Tatenbah* (Ljubljana, 1873).

Prešeren, France, *Krst pri Savici. Balade in romance: Izbor* (Ljubljana, 2006).

Prešeren, France, *Pesnitve in pisma*, ur. Anton Slodnjak (Ljubljana, 1974).

.....

Antoličič, Gregor, "Anton Korošec in habsburška dinastija", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 1 (2022), str. 101–130.

Areh, Valentin, "Nemški pogledi na vzroke razkola med Slovenci in Nemci", *Dileme* 8, št. 1 (2024), str. 9–43.

Balkovec, Bojan, "Vsi na noge, vsi na plan, da bo zmaga čim sijajnejša": Volilna teorija in praksa v prvi jugoslovanski državi (Ljubljana, 2011).

Batič, Matic, "Nova govorica prostora: Preimenovanje naselij na severnem Primorskem po drugi svetovni vojni (1948–1954)", *Acta Histriae* 31, št. 2 (2023), str. 281–306.

Batič, Matic, "Prisvajanje javnega prostora na Primorskem med 1943 in 1945", *Dileme* 8, št. 1 (2024), str. 165–203.

Čeh Steger, Jožica, "Oton Župančič in začetki južnoslovanske tvorbe", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), str. 227–252.

Čurkina, Iskra V., "Davorin Hostnik", *Zgodovinski časopis* 22, št. 3–4 (1968), str. 261–309.

Gabrič, Aleš, "Lahkotnost rušenja starega in težavnost vzpostavljanja novega," v: *Slovenska pot iz enopartijskega v demokratični sistem*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 2012), str. 11–32.

Gabrič, Aleš, *V senci politike: Opozicija komunistični oblasti v Sloveniji po letu 1945* (Ljubljana, 2019).

Grafenauer, Bogo, *Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje* (Ljubljana, 1994).

Grafenauer, Bogo, "Pokristjanjevanje Slovencev", v: *Zgodovina Cerkev na Slovenskem*, ur. Metod Benedik (Celje, 1991), str. 29–60.

- Granda, Stane**, *Pot v samoslovenstvo: Prva osamosvojitvena zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 2022).
- Grdina, Igor**, "Bogdan Radica in Slovenci", *Dileme* 6, št. 2 (2022), str. 9–66.
- Grdina, Igor**, *Ivan Cankar: Portret genija* (Ljubljana, 2018).
- Grdina, Igor**, *Ivan Hribar: Jedini resnični radikalec slovenski* (Ljubljana, 2010).
- Hančič, Damjan**, "Tri baltiške Slovenije? Podobnosti in razlike med osamosvajanjem Slovenije in treh baltiških držav: Litve, Latvije in Estonije", *Dileme* 5, št. 1 (2021), str. 127–161.
- Hartman, Bruno**, "Dr. Franc Kovačič (1867–1939)", *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008), str. 259–263.
- Ivešič, Tomaž, in Batič, Matic**, "Idejnopolitični profil Antona Korošca v tridesetih letih 20. stoletja", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 1 (2023), str. 169–202.
- Jobst, Kerstin S.**, *Geschichte der Ukraine* (Stuttgart, 2022).
- Jovanović, Zoran M.**, "Slučaj Gornja Toponica: O ponekim detajlima iz istorije srpsko-slovenačke bliskosti tokom Drugog svetskog rata ili o Srbima barbarima", *Dileme* 8, št. 1 (2024), str. 81–126.
- Juvan, Marko**, *Imaginarij Krsta v slovenski literaturi: Medbesedilnost recepcije* (Ljubljana, 1990).
- Klabjan, Borut**, "Graditi partizanski spomin v socialistični Jugoslaviji: Slovenski primer v času po drugi svetovni vojni", *Acta Histriae* 30, št. 2 (2022), str. 513–534.
- Kos, Janko**, *Dubovna zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1996).
- Kovačič, Franc**, "Petovij v zgodovini Južne Štajerske", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5 (1908), str. 1–22.
- Kovačič Peršin, Peter**, *Dub inkvizicije: Slovenski katolicizem med restauracijo in pre-novo* (Ljubljana, 2012).
- Lisjak Gabrijelčič, Luka**, "Uvod", v: *Dediščina razdeljenosti: Vzhod in Zahod po 1989*, ur. Luka Lisjak Gabrijelčič in Ferenc Laczó (Ljubljana, 2021), str. 7–15.
- Lukan, Walter**, *Iz "črnožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"? Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni* (Ljubljana, 2014).
- Lusa, Stefano**, *Razkroj oblasti: Slovenski komunisti in demokratizacija države* (Ljubljana, 2012).
- Luthar, Oto, et al.**, *The Land Between: A History of Slovenia* (Frankfurt am Main, 2008).
- Malmenvall, Simon**, "Pouk zgodovine in kolektivne identitete skozi politične spremembe v prvi polovici 20. stoletja", *Šolska kronika* 33, št. 2–3 (2024), str. 381–411.
- Maver, Aleš**, "Dolgi slovenski beg pred cerkveno latinščino", v: *Historični seminar 14*, ur. Mojca Žagar Karer in Katarina Šter (Ljubljana, 2021), str. 77–90.
- Maver, Aleš**, "Kako je France Prešeren ukradel slavo Valtunku", *Acta Histriae* 29, št. 1 (2021), str. 21–36.
- Maver, Aleš**, "Überlegungen zum Erhalt der gesellschaftlichen Hierarchien und Elitenwechsel am Beispiel Sloweniens im 20. Jahrhundert", v: *Europa südöstlich des*

- Westens: Historische An- und Einsichten*, ur. Mira Miladinović in Harald Heppner (Ljubljana, 2023), str. 111–138.
- Maver, Aleš**, "Zapleteni zemljepis demokratizacije: Prehodi v demokracijo v srednji in vzhodni Evropi ob koncu 20. stoletja", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 3 (2022), str. 791–822.
- Melik, Vasilij**, "Jugoslavija – zgodovinska zmota ali nuja?", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 65=Nv30, št. 1 (1994), str. 51–54.
- Melik, Vasilij**, "Nacionalni programi Matije Majarja - Ziljskega", v: *Slovenci 1848–1918: Razprave in članki*, ur. Viktor Vrbnjak (Maribor, 2002), str. 58–65.
- Melik, Vasilij**, "Politični profil Antona Korošca", v: *Slovenci 1848–1918: Razprave in članki*, ur. Viktor Vrbnjak (Maribor, 2002), str. 647–654.
- Melik, Vasilij**, "Slovenci skozi čas", v: *Slovenci 1848–1918: Razprave in članki*, ur. Viktor Vrbnjak (Maribor, 2002), str. 18–35.
- Mihelič, Darja**, "Die Christianisierung Karantaniens in den Augen der Historiker des 15.–18. Jahrhunderts", *Histoire des Alpes = Storia delle Alpi = Geschichte der Alpen* 10 (2005), str. 39–56.
- Moll, Martin**, "Die 'blutende Wunde' im Süden: Eine neue Grenze entsteht," v: *Bundesland und Reichsgau: Demokratie, „Ständestaat“ und NS-Herrschaft in der Steiermark 1918–1945*, ur. Alfred Ableitinger (Wien/Dunaj–Köln–Weimar, 2015), str. 289–316.
- Movrin, David**, "Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni", *Zgodovinski časopis* 68, št. 3–4 (2014), str. 432–477.
- Paternu, Boris**, "Kako brati 'Krst pri Savici'?", *Slavistična revija* 54, št. 3 (2006), str. 83–93.
- Perovšek, Jurij**, "Karadordeviči in slovenske politične stranke 1918–1941", *Studia Historica Slovenica* 23, št. 2 (2023), str. 313–360.
- Perovšek, Jurij**, "Misel o Sloveniji in njeno udeležanje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 421–442.
- Perovšek, Jurij**, "Slovenci in habsburški vladar v letih 1914–1918", *Studia Historica Slovenica* 15, št. 2 (2015), str. 281–300.
- Rahten, Andrej**, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije: Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje, 2016).
- Rahten, Andrej**, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: Slovenska parlamentarna politika v Habsburški monarhiji 1897–1914* (Celje, 2001).
- Rahten, Andrej**, "Slovenske narodnoemancipacijske težnje v postimperialni tranzicijski dobi", *Acta Histriae* 29, št. 1 (2021), str. 111–134.
- Rahten, Andrej**, *V prab strti prestol: Slovensko dožemanje habsburške dinastije v postimperialni dobi* (Celje, 2023).
- Repe, Božo**, "Karadordeviči in vladarska ideologija pri Slovencih", *Studia Historica Slo-*

venica 23, št. 2 (2023), str. 529–562.

Romanenko, Sergej, "Višenacionalna država i/ili višestranački system – SSSR I SFRJ 1985. – 1991.", v: *Slovenska pot iz enopartijskega v demokratični sistem*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 2012), str. 33–51.

Sasse, Gwendolyn, *Der Krieg gegen die Ukraine: Hintergründe, Ereignisse, Folgen* (München, 2022).

Štih, Peter, in Simoniti, Vasko, *Na stičišču svetov: Zgodovina Slovenije od prazgodovinskih kultur do 18. konca stoletja* (Ljubljana, 2009).

Štuhec, Marko, "Nebotičnik na Balkanu: Zgodovina prostora nekdanje Jugoslavije in Balkana v učbenikih zgodovine za slovenske gimnazije od Avstro-Ogrske do samostojne Slovenije", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 1 (2022), str. 131–188.

Štuhec, Miran, "Kulturnopolitične in jezikovnopolitične razmere na Slovenskem ob koncu prve svetovne vojne", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), str. 205–226.

Udovič, Boštjan, "Danke Deutschland!: The political and diplomatic contribution of the Federal Republic of Germany to the creation of independent Slovenia", *Acta Histriae* 30, št. 2 (2022), str. 535–564.

Vodušek Starič, Jerca, *Kako su komunisti osvojili vlast* (Zagreb, 2006).

Author: **MAVER Aleš**

Ph.D., Associate Professor

Co-Author: **MAVREK Timotej**

Student of History and Theological and Religious Studies

Co-Author: **HORVAT Maj**

Student of History and History of Art

University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History

Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenia

Title: **ON TWO ENTRIES INTO SLOVENIAN HISTORY**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 24 (2024), No. 2, pp. 537–564, 66 notes, 5 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Slovenian history, Central Europe, South Slavic integration, France Prešeren, Ivan Cankar, upheavals of the 20th century

Synopsis: The paper examines the relationship between two possible entries into Slovenian history and the dynamics of the relationship between them in the 20th century. The focus is on the role of the "south-eastern current". The current relationship between these two possible entries into Slovenian history has undoubtedly been significantly (co)determined by the unfolding of three major Slovenian turning points in the 20th century, after the First and Second World Wars and after 1989, respectively. At the same time, the very suddenness and thoroughness of the Slovenian turn to the South-East after the First World War did not mean that there were no preconditions for it in the earlier period. One of the essential entry points for it was, at least in our view, the embarrassment about the origins of Christianity in the historical Slovenian areas. In addition, it is important to point out a fundamental uncertainty that has accompanied the quest for the and for the (greater) political independence of Slovenes since the formulation of the programme for a united Slovenia and in spite of it.